

ارزیابی اثربخشی شیوه‌های حمایت از بخش کشاورزی قبل از
هدفمند سازی یارانه‌ها از دید مدیران ستادی وزارت جهاد
کشاورزی

**Assessing the Effectiveness of Agricultural Support
Methods before Targeted Subsidies from View of
Ministry of Agriculture's Staff Managers**

لیلا پرویزی^{۱*}، جعفر یعقوبی^۲

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی، استادیار دانشکده کشاورزی دانشگاه زنجان

Email:parvizi_l@yahoo.com

* نویسنده مسئول

خلاصه

حمایت از بخش کشاورزی سال‌ها در جهان مورد بحث و توجه قرار گرفته است، به ویژه این که به دلایل متعددی همچون امنیت غذایی، ریسک بالاتر نسبت به سایر بخش‌ها، تغذیه و غیره، همواره نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی بیشتر در کانون توجه دولت‌ها قرار داشته است. در راستای حمایت از بخش کشاورزی یکی از سیاست‌های اقتصادی رایج در کشورهای در حال توسعه و حتی کشورهای توسعه یافته اتخاذ سیاست حمایتی پرداخت یارانه به بخش کشاورزی است. یارانه بخش کشاورزی در ایران از سال ۱۳۵۲ شروع شده و به شکل‌های مختلف تا سال ۱۳۸۸ ادامه داشته است. با توجه به این که تاکنون ارزیابی جامعی از اثر بخشی شیوه‌های حمایتی در بخش کشاورزی صورت نگرفته است، لذا این تحقیق به دنبال این است که اثربخشی شیوه‌های حمایت در بخش کشاورزی ایران را مورد ارزیابی قرار دهد. برای رسیدن به این هدف از روش تحقیق توصیفی استفاده شد. جامعه آماری تحقیق حاضر را مدیران ستادی وزارت جهاد کشاورزی تشکیل دادند. نمونه تحقیق به روش طبقه‌ای تصادفی و چند مرحله‌ای و با استفاده از فرمول کوکران انتخاب شد ($n=135$). نتایج نشان داد از دیدگاه پاسخگویان از ۴۳ شیوه حمایت از بخش کشاورزی، ۲۷ شیوه اثر بخشی در حد بالای متوسط تا خیلی زیاد داشتند. ۱۶ شیوه دیگر اثر بخشی کم تا خیلی کم داشتند. بر اساس نتایج به دست آمده مشخص گردید به ترتیب یارانه اجرای سیستم‌های نوین آبیاری، یارانه توسعه، اصلاح و جایگزینی باغات کشور، یارانه تهیه و توزیع بذر، یارانه به منظور حمایت از کودهای میکرو، یارانه توسعه خدمات بهداشتی دام‌های روستایی و عشایری، یارانه واکسن دام، سموم، مواد ضد عفونی کننده، مواد بیولوژیک، حمایت در آمدی کشاورزان از طریق خرید تضمینی محصولات کشاورزی و بیمه محصولات کشاورزی بیشترین اثر بخشی را داشتند.

واژه های کلیدی: ارزیابی، اثربخشی، ایران، کشاورزی، یارانه تولیدی

Abstract

Agricultural support in the world for years has been discussed, especially that for many reasons such as food security, higher risk than other sectors, nutrition and etc., always has been in government focus more than other economic sectors. In order to agricultural support a common economic policy in developing countries and even developed countries is subsidy supportive policy to agricultural. Agricultural subsidies started up in 1973 and until 2009 have continued in various forms in Iran. Due to the ever comprehensive assessment of the agricultural support methods effectiveness hasn't been, so this study is evaluating the agricultural support methods effectiveness. To achieve this goal of descriptive research method was used. Study population of this research is consisted of Ministry of Agriculture's staff managers. Study sample was determined by using the Cochran formula ($n = 135$) which were selected by stratified random sampling method in several stages. Results showed of the respondents from 43 support practices applied, 27 methods had moderate high efficacy to very much. 16 other methods had low efficacy to very low. The results showed order the irrigation new systems subsidies, development, modification and replacement of gardens subsidy, seeds supply and distribution subsidy, subsidies to micro-fertilizer support, the rural and nomadic's

livestock health services development subsidy, animal vaccines, toxins, materials disinfectants, biological materials subsidies, farmers incomes supporting through agricultural products guaranteed purchasing and agricultural products insurance had the highest efficacy.

Key Words: Assessing, Effectiveness, Iran, agricultural, production subsidies.

مقدمه

حمایت از بخش کشاورزی سال‌ها در جهان مورد بحث و توجه قرار گرفته است، به ویژه این که به دلایل متعددی همچون ریسک بالاتر نسبت به سایر بخش‌ها، امنیت غذایی، تغذیه و غیره، همواره نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی بیشتر در کانون توجه دولت‌ها قرار داشته است (Schmid et al., 2007; Zadavec & Zalik, 2009). در ایران نیز بخش کشاورزی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی بوده که جایگاه مهمی در اقتصاد به خصوص در مقایسه با کشورهای توسعه یافته دارد. این بخش که تأمین‌کننده حدود یک چهارم اشتغال، بیش از یک سوم سهم صادرات غیر نفتی و یک چهارم تولید ناخالص داخلی کشور است (امینی، ۱۳۸۸)، در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی وابستگی کمتری به خارج دارد اما علیرغم جایگاه مهم آن، هنوز از توجه و حمایت کافی و شایسته برخوردار نشده است (احمدوند و اسلامی، ۱۳۸۴). اگر چه برای حمایت از بخش کشاورزی یارانه تولیدی در ایران از سال ۱۳۵۲ شروع شده و به شکل‌های مختلف تا سال ۱۳۸۸ ادامه داشته است، ولی تاکنون ارزیابی جامعی از اثر بخشی شیوه‌های حمایتی در بخش کشاورزی صورت نگرفته است، لذا این تحقیق به دنبال این است که اثربخشی شیوه‌های حمایت در بخش کشاورزی ایران را مورد ارزیابی قرار دهد. در نظام حمایت ایران اشکال مختلفی از پرداخت یارانه وجود دارد که شامل موارد زیر می‌باشد:

۱. **یارانه عوامل و نهاده‌های تولیدی کشاورزی:** در این شیوه پرداخت، دولت برای پایین نگاه داشتن هزینه‌های تولید و یا به عبارتی افزایش سود تولیدکنندگان، اقدام به پرداخت یارانه برای کاهش هزینه‌ها می‌کند که شامل موارد زیر می‌باشد:
 - ۱.۱. یارانه تهیه و توزیع کود شیمیایی: مبلغ یارانه برای انواع کود مورد نیاز کشاورزان در ایران سهم قابل توجهی از مجموع یارانه‌های بخش را به خود اختصاص می‌دهد. درصدی از اعتبار یارانه کودهای شیمیایی مشروط بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی، به منظور توسعه و حمایت از مصرف کودهای زیستی، بیولوژیک، آلی و ریز مغذی‌ها اختصاص می‌یابد (گزارش دولتی مصوبه یارانه نهاده‌های کشاورزی، سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۸).

۲.۱. یارانه سموم دفع آفات نباتی: با هدف تولید محصول سالم و با کیفیت، یارانه سموم دفع آفات از سال ۱۳۸۶ حذف گردید (جواهری دلجو، ۱۳۸۸). بخشی از یارانه صرفه جویی شده ناشی از آزاد سازی سموم صرف مواردی از قبیل سرمایه گذاری در جهت کاربرد مواد و عوامل بیولوژیک برای حفظ امنیت غذایی محصولات کشاورزی، اعطای یارانه به خدمات فنی و کارشناسی توسط تشکل‌ها و بخش غیر دولتی و غیره اختصاص یافت.

۳.۱. یارانه تهیه و توزیع بذر: دولت به طور مستقیم و یا غیر مستقیم به منظور توزیع این نهاد با قیمت مناسب هزینه‌هایی را متقبل می‌شود. در زمینه تأمین بذر به ویژه بذر اصلاح شده دولت از تاسیس، راه اندازی و اداره بنگاه‌ها و موسسه‌های تولید بذر اصلاح شده حمایت کرده و جهت کنترل و صدور گواهی بذر درصدی از اعتبار یارانه این بخش را به موسسه‌های تحقیقاتی اختصاص می‌دهد.

۴.۱. یارانه بهینه سازی در مصرف سموم دفع آفات نباتی و کود شیمیایی: یارانه این بخش به امور توسعه و بهبود خدمات فنی کارشناسی، ایجاد و راه اندازی و توسعه شبکه‌های مراقبت و پیش آگاهی در جهت نظارت بر کاربرد عوامل بیولوژیک و رد یابی آفات و عوامل خسارت زای گیاهی، استاندارد سازی و نظارت فنی بر تولید و مصرف سموم و کود شیمیایی، تهیه و توزیع و کاربرد مواد و عوامل بیولوژیک، شیمیایی و غیر شیمیایی برای حفظ امنیت غذایی محصولات کشاورزی در قالب اجرای برنامه‌های سازمان حفظ نباتات کشور اختصاص می‌یابد.

۵.۱. یارانه نهال: اعتبار این بخش به توسعه، اصلاح و جایگزینی باغات کشور اختصاص می‌یابد. همچنین بخشی از اعتبار این ردیف به موسسه تحقیقات کشاورزی به منظور شناسنامه دار کردن تولید نهال و باغات اختصاص می‌یابد.

۶.۱. یارانه ادوات کشاورزی: شیوه پرداخت به این ترتیب بوده که تولیدکنندگان قطعات مورد نیاز خود را با ارز آزاد وارد کرده و سهمی از نرخ ارز که از قبل تعیین شده است به عنوان ما به التفاوت به تولیدکنندگان پرداخت می‌شده است. از سال ۱۳۸۵ با آزادسازی

قیمت ماشین‌های کشاورزی یارانه مذکور در قالب ما به التفاوت سود تسهیلات بانکی به کشاورزان و تشکل‌های توسعه مکانیزاسیون پرداخت می‌گردد.

۷.۱. یارانه تأمین وجوه اداره شده جهت توسعه فعالیت‌های کشاورزی: به منظور حمایت از توسعه فعالیت‌های بخش غیر دولتی، دولت اعتباری را برای ایجاد و تجهیز آزمایشگاه‌های گیاه پزشکی، خاک شناسی، تجهیز وسایل و امکانات مورد نیاز واحدهای مجاز کشاورزی، مراکز جمع آوری و آزمایشگاه شیر و بنگاه‌های مجاز عرضه نهاده‌ها و عوامل تولید کشاورزی و اجرای سیستم‌های نوین آبیاری در قالب ما به التفاوت سود تسهیلات بانکی اختصاص می‌دهد.

۸.۱. یارانه توسعه خدمات بهداشتی، درمانی دام‌های روستایی و عشایری: به منظور ارتقاء بهداشت دام و پیشگیری از وقوع بیماری‌های همه گیر دامی از طریق توسعه خدمات بهداشتی به دام‌های روستایی و عشایری توسط دامپزشکی به بخش غیر دولتی اعتبار اختصاص می‌یابد.

۹.۱. یارانه خوراک دام و اصلاح نژاد دام: دولت به منظور حمایت از صنعت دامداری در جهت تولید کنسانتره و خوراک دام، توسعه عملیات اصلاح نژادی و خدمات فنی دام روستایی در جهت افزایش کیفی و کمی تولیدات دامی یارانه به این بخش اختصاص می‌دهد.

۱۰.۱. یارانه واکسن دام، سموم، مواد ضد عفونی کننده، مواد بیولوژیک: دولت به منظور پیشگیری و کنترل بیماری دام برای تهیه و تدارک واکسن دام، سموم، مواد ضد عفونی کننده و مواد بیولوژیک مورد نیاز سازمان دامپزشکی کشور یارانه اختصاص می‌دهد.

۱۱.۱. یارانه خدمات هواپیمایی ویژه: یارانه این بخش برای خدمات سم پاشی، کود پاشی و گرد پاشی هوایی مزارع هزینه می‌گردد (گزارش دولتی مصوبه یارانه نهاده‌های کشاورزی، سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۱).

۱۲.۱. یارانه مربوط به تأمین مواد اولیه مورد نیاز کود فسفات آمونیوم و نترات آمونیوم: از سال ۱۳۸۶ یارانه مذکور حذف گردیده و اعتبار آن به سر جمع یارانه‌های کود شیمیایی اضافه گردید. در جدول ۱ یارانه‌های مصوب تولید بخش کشاورزی طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۸ آورده شده است.

جدول ۱: یارانه مصوب تولیدی بخش کشاورزی طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۸ (میلیارد ریال)

۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	موارد حمایت
۵۸۳۱	۶۲۴۰	۶۹۳۲	۶۹۵۰	۵۷۶۳	۳۹۹۷	۲۰۳۸	۱۵۹۴	یارانه کود
۰	۰	۰	۴۸۵	۶۰۶	۵۵۳	۵۵۳	۶۶۵	یارانه سموم دفع آفات نباتی
۶۳۸	۴۳۶	۳۲۴	۳۰۵	۱۶۲	۱۰۰	۸۹	۸۹	یارانه بنر
۲۵۰	۲۰۰	۲۲۰	-	-	-	-	-	یارانه پهنه سازی در مصرف سموم دفع آفات نباتی و کود
۱۵۰	۱۵۰	۱۴۸	۱۰۰	-	-	-	-	یارانه انواع نهال
۵۵۰	۶۰۰	۳۸۳	۸۶۰	۹۴۷	۷۱۱	۶۵۴	۶۷۲	یارانه تراکتور و کمباین
۲۰۷	۱۰۰	۱۳۸	-	-	-	-	-	تأمین وجوه اداره شده جهت توسعه فعالیت کشاورزی
۱۰۰	۱۰۰	۹۷۶	-	-	-	-	-	یارانه توسعه خدمات بهداشتی، درمانی دام‌های روستایی
۶۵۰	۷۰۰	۵۴۷	-	-	-	-	-	یارانه خوراک دام و اصلاح نژاد دام
۱۵۰	۱۴۹	۱۲۱	۴۰۰	۶۰۹	۳۳۵	۳۵۴	۳۸۱	یارانه واکسن و سموم دامی
۲۴	۲۴	۲۴	۲۵	۲۵	۱۰	-	-	یارانه خدمات هواپیمایی ویژه
۰	۰	۰	۳۲۵	۲۸۰	۲۵۹	۲۵۹	-	یارانه اسید فسفریک و خاک فسفریک
۰	۰	۰	۵۰	-	-	-	-	یارانه تجهیز آزمایشگاه برای تولید نهاده و عوامل تولید
۸۵۵۰	۸۶۹۹	۸۹۵۸	۹۵۰۰	۸۳۹۳	۵۹۶۷	۳۹۵۰	۳۴۰۳	جمع یارانه عوامل و نهاده‌های تولیدی

منبع: گزارش دولتی معاونت برنامه ریزی و اقتصادی دفتر برنامه بودجه

۲. یارانه سود تسهیلات: یکی دیگر از یارانه‌های پرداختی در بخش کشاورزی یارانه سود و کارمزد تسهیلات به کشاورزان می‌باشد.

۳. یارانه حق بیمه محصولات کشاورزی و دامی: پرداخت بخشی از حق بیمه محصولات کشاورزی توسط دولت یکی دیگر از ابزارهای حمایت در بخش کشاورزی می‌باشد.

۴. پرداخت‌های دولت برای خدمات عمومی کشاورزی: به غیر از پرداخت یارانه در بخش کشاورزی، دولت به منظور جبران خسارت حوادث غیر مترقبه نظیر خشکسالی و سرمازدگی و نیز برای تقویت امور زیر بنایی تولید و پیشرفت تحقیقات کشاورزی پرداخت‌هایی را برای این بخش در نظر می‌گیرد که شامل پرداخت‌های مربوط به خسارت و بلایای طبیعی، پرداخت‌های دولت برای آموزش، تحقیقات و امور زیربنایی کشاورزی و یارانه صادراتی می‌باشد (مهربانیان و مؤذنی، ۱۳۸۷).

۵. حمایت قیمتی از تولید کنندگان: حمایت قیمتی از تولید کنندگان شامل حمایت درآمدی از طریق پرداخت یارانه برای تضمین خرید برخی محصولات کشاورزی و موانع وارداتی (تعرفه‌ها) است.

۶. تسهیلات بانکی: تسهیلات اعطایی بانک کشاورزی به بخش‌های دولتی و غیر دولتی کشاورزی در قالب تسهیلات تکلیفی و غیر تکلیفی است.
 ۷. بیمه محصولات کشاورزی: صندوق بیمه محصولات کشاورزی اراضی زیر کشت محصولات زراعی و باغی را در برابر خسارت ناشی از عوامل قهری و طبیعی تحت پوشش بیمه قرار می‌دهد.
 ۸. شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی: شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی به کشاورزان جهت مصارف مختلف وام پرداخت نمودند. علاوه بر آن شرکت‌های تعاونی کشاورزی وظیفه امداد رسانی به کشاورزان را بر عهده دارند و صندوق قرض‌الحسنه روستایی نیز به کشاورزان مبالغی را به عنوان وام پرداخت می‌کنند.
 ۹. کاهش واردات: دولت واردات چای را در جهت حمایت از چای کاران و صاحبان صنایع و همچنین واردات قند و شکر دولتی را در سال ۱۳۸۱ در جهت حمایت از چغندرکاران داخلی کاهش داده است.
 ۱۰. طرح طوبی: دولت مبلغی از بودجه را برای اجرای طرح طوبی در اختیار سازمان جهاد کشاورزی قرار می‌دهد.
 ۱۱. اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه ملی دولت: اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت جهت توسعه کشاورزی، منابع طبیعی و آب و برنامه تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی اختصاص می‌یابد (گزارش اقتصادی و تراز نامه سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۸۱ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران).
- در ادامه به چند مطالعه که به بررسی اثر بخشی سیاست‌های حمایتی در ایران پرداخته‌اند، اشاره می‌گردد. مطالعه بخشوده و شفيعی (۱۳۸۵) اثرات حمایتی سیاست خرید تضمینی روی سطح زیر کشت و عملکرد پنبه، سیب زمینی و پیاز در استان فارس را مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد سیاست مورد نظر تاثیر معنی داری بر روی سطح زیر کشت و عملکرد محصولات مورد مطالعه نداشته است. احمدیان (۱۳۸۴) به بررسی اثر قیمت تضمینی بر گندم

در ایران پرداخت. نتایج مطالعه حاکی از آن بود که قیمت تضمینی گندم منفعت اضافی مصرف کنندگان را نسبت به تولید کنندگان می‌افزاید. نتایج تحقیق و رمزبازی و همکاران (۱۳۸۹) که نحوه استفاده از تسهیلات بانکی را در شهرستان خوی مورد بررسی قرار دادند، نشان داد که تسهیلات غیر تکلیفی از اثربخشی چندانی برخوردار نبوده است. نتایج تحقیق خسروی (۱۳۸۹) که به بررسی رابطه توزیع تسهیلات بانکی با متغیرهای عمده اقتصادی و اجتماعی بخش کشاورزی در استان فارس پرداخت، نشان داد اعتبارات اعطایی به بخش کشاورزی همواره روند صعودی داشته و تسهیلات اعطایی، بیشتر غیر تکلیفی و کوتاه مدت بوده است که این موضوع نشان دهنده جهت گیری بانک‌ها در تامین هزینه‌های جاری است. استادی و علیزاده (۱۳۸۸) تاثیر اعطای تسهیلات بانکی را بر تشکیل و توسعه تعاونی‌ها در استان کهگیلویه و بویر احمد مورد بررسی قرار دادند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که حمایت‌های دولت از طریق مشوق‌ها و اعطای تسهیلات بانکی به تعاونی‌ها بر روند تشکیل و توسعه تعاونی‌ها موثر بوده است. مطالعه عرب مازار و قاسمی راد (۱۳۸۸) که به بررسی اثر تسهیلات بانکی بر صادرات محصولات کشاورزی پرداختند، نشان داد افزایش درصد بیشتر حجم تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش کشاورزی، صادرات محصولات کشاورزی را به میزان بیشتری افزایش می‌دهد.

روش شناسی تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت، از نوع پژوهش‌های کمی، از نظر میزان کنترل متغیرها از نوع غیر آزمایشی و از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. جامعه آماری این تحقیق را مدیران ستادی وزارت جهاد کشاورزی تشکیل دادند. تعداد کل این جامعه ۱۵۵۰ نفر بود. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر اساس آن تعداد نمونه ۹۰ نفر بود که برای اطمینان بیشتر، حجم نمونه ۱۳۵ نفر تعیین شد که در نهایت ۱۲۰ پرسشنامه کامل و مورد تحلیل قرار گرفت. در این تحقیق از روش نمونه گیری طبقه‌ای تصادفی و چند مرحله‌ای استفاده شد. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه بود که توسط محققان طراحی و تدوین شد و برای تعیین میزان اعتبار پرسشنامه‌ها از نظرات کارشناسان صاحب

نظر در سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان در زمینه اقتصاد کشاورزی همچنين اساتيد رشته اقتصاد کشاورزی استفاده شد و نظرات و اصلاحات پيشنهادی آنها با نظر کمیته تحقیق اعمال گردید. جهت تعیین پایایی ابزار تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ بین ۰/۸۴ تا ۰/۹۱ به دست آمد که نشانگر پایایی قابل قبول سازه‌های پرسشنامه بود. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم افزار Excel و SPSS نسخه ۱۶ پردازش و تحلیل گردید.

نتایج

نتایج بررسی پیشینه نشان داد طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۵۲ از طریق ۴۳ شیوه مختلف از بخش کشاورزی حمایت شده است. متغیرهای استخراج شده در پرسشنامه و از طریق طیف لیکرت از دیدگاه مدیران ستادی جهاد کشاورزی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج ارزیابی میزان مفید بودن این ۴۳ روش در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲: نتایج ارزیابی اثر بخشی شیوه‌های مختلف حمایت از بخش کشاورزی

ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	شیوه‌های حمایت از بخش کشاورزی
۰/۲۲	۰/۸۸	۳/۹۴	یارانه اجرای سیستم‌های نوین آبیاری
۰/۳	۱/۰۴	۳/۴۹	یارانه توسعه، اصلاح و جایگزینی باغات کشور
۰/۳۲	۱/۱۰	۳/۴۷	یارانه تهیه و توزیع بذر
۰/۴۸	۱/۶۵	۳/۴۵	یارانه به منظور حمایت از کودهای میکرو (ریز مغذی)
۰/۲۹	۱/۰۱	۳/۴۵	یارانه توسعه خدمات بهداشتی، درمانی دام‌های روستایی و عشایری
۰/۲۸	۰/۹۴	۳/۳۸	یارانه واکسن دام، سموم، مواد ضد عفونی کننده، مواد بیولوژیک

ادامه جدول ۲: نتایج ارزیابی اثر بخشی شیوه‌های مختلف حمایت از بخش کشاورزی

ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	شیوه‌های حمایت از بخش کشاورزی
۰/۳۲	۱/۰۹	۳/۳۷	حمایت در آمدی کشاورز از طریق خرید تضمینی محصولات کشاورزی
۰/۳۰	۱/۰۲	۳/۳۶	بیمه محصولات کشاورزی
۰/۳۵	۱/۱۶	۳/۲۹	یارانه جهت ایجاد و راه اندازی و توسعه شبکه‌های مراقبت

۰/۳۶	۱/۲۰	۳/۲۸	یارانه استاندارد سازی و نظارت بر تولید و مصرف سموم و کود شیمیایی
۰/۳۲	۱/۰۴	۳/۲۷	یارانه مربوط به تهیه و توزیع کود شیمیایی
۰/۳۲	۱/۰۵	۳/۲۷	یارانه جهت کنترل و صدور گواهی بذر توسط موسسه‌های تحقیقاتی
۰/۳۳	۱/۰۹	۳/۲۶	یارانه تهیه و کاربرد عوامل بیولوژیک برای حفظ امنیت غذایی
۰/۳۳	۱/۰۷	۳/۲۶	یارانه خرید ادوات کشاورزی در قالب مابه‌التفاوت سود تسهیلات بانکی
۰/۳۱	۱/۰۱	۳/۲۵	یارانه خوراک دام
۰/۲۹	۰/۹۶	۳/۲۵	یارانه ایجاد و تجهیز آزمایشگاه‌های گیاه پزشکی، خاک شناسی
۰/۳۰	۰/۹۵	۳/۲۵	اختصاص یارانه به به منظور شناسنامه دار کردن تولید نهال و باغات
۰/۲۹	۰/۹۵	۳/۲۵	یارانه اصلاح نژاد دام
۰/۲۷	۰/۸۶	۳/۲۳	یارانه تجهیز وسایل و امکانات مورد نیاز واحدهای مجاز کشاورزی
۰/۳۰	۰/۹۶	۳/۲۳	تسهیلات تکلیفی بانک کشاورزی به بخش کشاورزی (دولتی، غیر دولتی)
۰/۲۹	۰/۹۴	۳/۲۳	تسهیلات بانکی و یارانه طرح طوبی
۰/۳۹	۱/۲۵	۳/۱۹	یارانه به منظور حمایت از مصرف کودهای زیستی، بیولوژیک، آلی
۰/۴۱	۱/۲۹	۳/۱۶	یارانه مستقیم (نقدی) جهت خرید ادوات کشاورزی
۰/۳۲	۱/۰۲	۳/۱۶	اعتبارات تملک دارایی سرمایه ملی جهت توسعه کشاورزی، منابع طبیعی و آب
۰/۲۹	۰/۹۱	۳/۱۲	نرخ‌های ترجیحی برای اعتبارات بانکی، آب و سوخت
۰/۳۹	۱/۲۰	۳/۰۷	تسهیلات غیر تکلیفی بانک کشاورزی به زیر بخش زراعت
۰/۳۶	۱/۰۷	۳/۰۲	تسهیلات غیر تکلیفی بانک کشاورزی به زیر بخش دام پروری
۰/۴۰	۱/۱۹	۲/۹۹	حمایت قیمتی کشاورزان از طریق موانع وارداتی (تعرفه‌ها)
۰/۳۷	۱/۰۹	۲/۹۶	یارانه صادراتی
۰/۳۵	۱/۰۲	۲/۹۲	اعتبارات تملک دارایی سرمایه ملی جهت برنامه تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی
۰/۳۵	۱/۰۱	۲/۹۰	یارانه خدمات سم پاشی

ادامه جدول ۲: نتایج ارزیابی اثر بخشی شیوه‌های مختلف حمایت از بخش کشاورزی

ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	شیوه‌های حمایت از بخش کشاورزی
۰/۳۵	۱/۰۰	۲/۸۷	تسهیلات غیر تکلیفی به زیر بخش پرورش و صید ماهی
۰/۴۳	۱/۲۳	۲/۸۵	مشاوره فنی شرکت تعاونی کشاورزی
۰/۴۳	۱/۲۲	۲/۸۴	کاهش واردات قند و شکر در جهت حمایت از چغندرکاران داخلی

۰/۳۸	۱/۰۶	۲/۸۱	تسهیلات غیر تکلیفی به بخش رشد و پرورش زنبور عسل
۰/۴۲	۱/۱۸	۲/۷۹	کمک بلاعوض صندوق کمک به تولید کنندگان خسارت دیده
۰/۴۱	۱/۱۴	۲/۷۸	پرداخت وام توسط صندوق قرض الحسنه روستایی
۰/۳۵	۰/۹۵	۲/۷۴	تسهیلات غیر تکلیفی بانک کشاورزی به زیر بخش خدمات کشاورزی
۰/۴۳	۱/۱۷	۲/۷۳	یارانه خدمات گرد پاشی هوایی مزارع
۰/۴۱	۱/۰۹	۲/۶۸	یارانه خدمات کود پاشی
۰/۴۳	۱/۱۶	۲/۶۸	پرداخت وام از طریق اتحادیه‌های تعاونی روستایی به کشاورزان
۰/۴۸	۱/۲۸	۲/۶۸	کاهش واردات چای در جهت حمایت از چای کاران
۰/۴۶	۱/۱۸	۲/۵۵	تسهیلات غیر تکلیفی بانک کشاورزی به زیر بخش کرم ابریشم

توضیح طیف (۱: خیلی کم، ۲: کم، ۳: تا حدی، ۴: زیاد، ۵: خیلی زیاد)

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد از ۴۳ شیوه حمایت، ۲۷ شیوه میانگینی بالاتر از سه یعنی متوسط دریافت کردند که نشانگر این است، از دیدگاه مدیران ستادی جهاد کشاورزی ۲۷ شیوه از شیوه‌های حمایتی بخش کشاورزی اثر بخشی در حد بالای متوسط تا خیلی زیاد داشته‌اند. ۱۶ شیوه دیگر میانگینی پایین‌تر از سه را کسب کردند. بنابراین می‌توان استنباط کرد که تنها ۲۷ شیوه ذکر شده اثر بخشی متوسط و مابقی شیوه‌ها اثر بخشی کم تا خیلی کم دارند. بر اساس نتایج به دست آمده مشخص گردید به ترتیب یارانه اجرای سیستم‌های نوین آبیاری، یارانه توسعه، اصلاح و جایگزینی باغات کشور، یارانه تهیه و توزیع بذر، یارانه به منظور حمایت از کودهای میکرو (ریز مغذی)، یارانه توسعه خدمات بهداشتی، درمانی دام‌های روستایی و عشایری، یارانه واکسن دام، سموم، مواد ضد عفونی کننده، مواد بیولوژیک، حمایت در آمدی کشاورزان از طریق خرید تضمینی محصولات کشاورزی و بیمه محصولات کشاورزی بیشترین اثر بخشی را داشتند.

بر اساس یافته‌ها شیوه‌هایی همچون تسهیلات غیر تکلیفی بانک کشاورزی به زیر بخش خدمات کشاورزی، یارانه خدمات گرد پاشی هوایی مزارع، یارانه خدمات کود پاشی، پرداخت وام از طریق شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی به کشاورزان، کاهش

واردات چای در جهت حمایت از چای کاران و تسهیلات غیر تکلیفی بانک کشاورزی به زیر بخش کرم ابریشم کم‌ترین اثر بخشی را در بین شیوه‌های بررسی شده داشتند.

بحث و نتیجه گیری

حمایت از بخش کشاورزی سال‌ها در جهان مورد بحث و توجه قرار گرفته است، به ویژه این که به دلایل متعددی همچون ریسک بالاتر نسبت به سایر بخش‌ها، امنیت غذایی، تغذیه و غیره همواره نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی بیشتر در کانون توجه دولت‌ها قرار داشته است. در راستای حمایت از بخش کشاورزی یکی از سیاست‌های اقتصادی رایج در کشورهای در حال توسعه و حتی کشورهای توسعه یافته اتخاذ سیاست‌های حمایتی پرداخت یارانه به بخش کشاورزی است.

آنچه امروز بیش از پیش در اقتصاد حمایت مطرح است، تلاش برای کارآمد کردن روش پرداخت یارانه است. در نظام حمایت ایران نیز اشکال مختلفی از پرداخت یارانه وجود دارد که انتخاب آن‌ها می‌بایست مبتنی بر معیار کارایی و اثر بخشی باشد. با توجه به این که تاکنون ارزیابی جامعی از اثر بخشی یارانه‌ها در بخش کشاورزی صورت نگرفته است، لذا این تحقیق به دنبال این بود که اثربخشی یارانه‌های تولیدی در بخش کشاورزی ایران را مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهد.

بر اساس نتایج تحقیق، از دید پاسخگویان یارانه اجرای سیستم‌های نوین آبیاری بیشترین اثربخشی را داشته است. با توجه به این یافته برای جبران کم آبی در بخش کشاورزی که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین مصرف کننده آب در ایران است؛ بهبود راندمان آبیاری با استفاده از حمایت دولت از روش‌های نوین آبیاری باید مورد توجه قرار گیرد.

یافته های تحقیق نشان می‌دهد یارانه به منظور حمایت از مصرف کودهای زیستی، بیولوژیک، آلی از دید پاسخگویان بیشترین اثر بخشی را داشته است. با توجه به این که در حال حاضر رویکرد جهانی به سمت کشاورزی که از نهاده‌هایی که منشا غیر شیمیایی دارند، بوده و با توجه به پیشرفت تکنولوژی، علوم پزشکی و مشخص شدن اثرات سوء و ناهنجار بقایای مواد شیمیایی در تولیدات کشاورزی که باعث بروز انواع سرطان‌ها و اثرات مضر آن

بر روی سلسله اعصاب در حیوان و انسان گردیده است، می توان نتیجه گرفت یارانه به منظور حمایت از مصرف کودهای زیستی، بیولوژیک و آلی از دیدگاه مدیران ستادی به شکل اثربخش هزینه شده است.

نتایج نشان داد حمایت در آمدی کشاورزان از طریق خرید تضمینی محصولات کشاورزی، از دید پاسخگویان اثر بخش بوده است. این یافته با تحقیق بخشوده و شفیع (۱۳۸۵) که به بررسی اثرات حمایتی سیاست خرید تضمینی روی سطح زیر کشت و عملکرد پنبه، سیب زمینی و پیاز در استان فارس پرداختند مطابقت ندارد. آن‌ها به این نتیجه رسیدند سیاست خرید تضمینی تأثیر معنی داری بر روی سطح زیر کشت و عملکرد محصولات مورد مطالعه نداشته است. همچنین با نتایج تحقیق احمدیان (۱۳۸۴) که به بررسی اثر قیمت تضمینی بر اجزای هزینه حمایتی دولت در ادغام بازارهای عمده فروشی و سر مزرعه گندم در ایران پرداخت و به این نتیجه رسید که قیمت تضمینی گندم منفعت اضافی مصرف کنندگان را نسبت به تولید کنندگان می‌افزاید، مطابقت ندارد.

از دید پاسخگویان تسهیلات غیر تکلیفی کمترین اثر بخشی را داشته است. این یافته با نتایج تحقیق ورمزیاری و همکاران (۱۳۸۹) که نحوه استفاده از تسهیلات بانکی را در شهرستان خوی مورد بررسی قرار دادند و نشان دادند که تسهیلات غیر تکلیفی از اثربخشی چندانی برخوردار نبوده است، مطابقت دارد اما با نتایج تحقیق خسروی (۱۳۸۹) که به بررسی رابطه توزیع تسهیلات بانکی با متغیرهای عمده اقتصادی و اجتماعی بخش کشاورزی در استان فارس پرداخت، مطالعه استادی و علیزاده (۱۳۸۸) که تأثیر اعطای تسهیلات بانکی را بر تشکیل و توسعه تعاونی‌ها در استان کهگیلویه و بویر احمد مورد بررسی قرار دادند و مطالعه عرب مازار و قاسمی راد (۱۳۸۸) که به بررسی اثر تسهیلات بانکی بر صادرات محصولات کشاورزی پرداختند، مطابقت ندارد.

یارانه خدمات هواپیمایی نسبت به سایر شیوه‌های دیگر حمایت از بخش کشاورزی کم‌ترین اثر بخشی را داشت. این یافته بیانگر این مهم است با وجود این که مبلغی از بودجه کشور به خدمات کودپاشی و سم پاشی اختصاص یافته است، اما به واسطه بروز مشکلات زیست

محیطی متعدد از جمله انواع آلودگی‌های آب و خاک و مشکلاتی در خصوص سلامتی انسان و دیگر موجودات زنده ناشی از مصرف بی رویه کودهای شیمیایی بودجه اختصاص یافته به نحو اثر بخش هزینه نشده است.

پیشنهادها

۱. از آن جا که مطالعه، اثر بخش نبودن بودجه اختصاص داده شده به تسهیلات غیر تکلیفی را تایید می‌نماید، پیشنهاد می‌گردد تا کارشناسان بانک، پس از اعطای وام، نظارت‌های دقیق‌تر، واقعی‌تر و بیشتری را بر نحوه استفاده از تسهیلات مذکور اعمال کنند.
۲. با توجه به نتایج تحقیق مبنی بر اثربخشی یارانه ارگانیک، پیشنهاد می‌گردد کشت محصولات ارگانیک ترویج و توسعه یابد. برای توسعه و ترویج کشاورزی ارگانیک و در کل تولید پایدار می‌باید فرهنگ سازی از جانب سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی و غیر دولتی صورت گیرد.
۳. با توجه به اثر بخش بودن یارانه سیستم‌های نوین آبیاری تسهیلات بانکی به صورت بلاعوض به زارعین جهت توسعه سیستم‌های نوین آبیاری تعلق گیرد.
۴. با توجه به اثر بخش بودن سیاست حمایت قیمتی تا کنون و افزایش اثر بخشی آن در آینده، پیشنهاد می‌گردد قیمت تضمینی بر اساس یک معیار مناسب تدوین گردد تا برای تولید کننده به صرفه باشد و درصد سود معقولی دریافت کند.

منابع

۱. احمدوند، م. ر. و اسلامی، س. (۱۳۸۴). مروری اجمالی بر روند یارانه‌های پرداختی دولت طی دوره ۸۲-۱۳۵۲. بررسی‌های بازرگانی. (۱۳): ۴-۱۵.
۲. احمدیان، م. (۱۳۸۴). بررسی اثر قیمت تضمینی بر اجزای هزینه حمایتی دولت در ادغام بازارهای عمده فروشی و سر مزرعه گندم در ایران. اقتصاد کشاورزی و توسعه. ۱۳(۵۲): ۱-۲۶.
۳. استادی، ح. و علیزاده، ع. ر. (۱۳۸۸). بررسی راهکارهای حمایت دولت از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها از طریق اعطای تسهیلات بانکی مطالعه موردی استان کهگیلویه و بویراحمد. تعاون. ۲۰(۲۰۶ و ۲۰۷): ۴۷-۵۸.
۴. امینی، ر. (۱۳۸۸). تحلیل هدفمند کردن یارانه‌ها در بخش کشاورزی. دام و کشت و صنعت. (۱۱۷ و ۱۱۸): ۱۳-۱۹.

۵. بخشوده، م. و شفیع، ح. (۱۳۸۵). بررسی اثرات حمایتی سیاست خرید تضمینی روی سطح زیر کشت و عملکرد پنبه، سیب زمینی و پیاز در استان فارس. علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی. ۱۰(۳(ب)): ۲۵۷-۲۶۴.
۶. جواهری دلجو، ن. (۱۳۸۸). حذف یارانه سموم دفع آفات نباتی. دام و کشت و صنعت. (۱۱۶): ۱۵-۱۷.
۷. خسروی، ع. ح. (۱۳۸۹). بررسی رابطه توزیع تسهیلات بانکی با متغیرهای عمده اقتصادی و اجتماعی بخش کشاورزی: مطالعه موردی استان فارس. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی. ۱۰(۳): ۱۵۱-۱۶۳.
۸. عرب مازار، ع. ا. (۱۳۸۸). تحلیل اثر تسهیلات بانکی و نرخ واقعی ارز بر صادرات محصولات کشاورزی. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران. ۱۳(۴۰): ۱۰۱-۱۲۳.
۹. گزارش اقتصادی و تراز نامه. (۱۳۶۹-۱۳۸۷). بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترس در: <http://www.cbi.ir>
۱۰. گزارش دولتی مصوبه یارانه نهاده‌های کشاورزی. (۱۳۸۱ تا ۱۳۸۸). سازمان حمایت مصرف کنندگان و تولید کنندگان. آیین نامه‌ها و دستورالعمل‌ها. قابل دسترس در: <http://www.cppo.ir>
۱۱. مهربانیان، ا. و مؤذنی، س. (۱۳۸۷). بررسی یارانه‌های پرداختی و اعتبارات دولت به بخش کشاورزی در ایران و تجارب سایر کشورها. تهران: انتشارات مؤسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی-مدیریت امور پردازش یافته‌های تحقیقاتی.
۱۲. ورمزیاری، ح.، کلانتری، خ. و شعبانعلی فمی، ح. (۱۳۸۹). تحلیل عوامل موثر بر نحوه استفاده از تسهیلات بانکی کشاورزی (مورد: شهرستان خوی). پژوهش‌های روستایی. ۱(۳): ۸۳-۱۰۸.
۱۳. گزارش دولتی معاونت برنامه ریزی و اقتصادی دفتر برنامه بودجه. (۱۳۸۱-۱۳۸۸). معاونت برنامه ریزی و اقتصادی دفتر برنامه و بودجه وزارت جهاد کشاورزی. قابل دسترس در: <http://dpe.agri-jahad.ir>
14. Schmid, E., Sinabell, F. and Hofreither, M. F. 2007. Phasing out of environmentally harmful subsidies: Consequences of the 2003 CAP reform. *Ecological Economics*. 60: 596 – 604.
15. Zadavec, M. and Zalik, B. 2009. A geometric and topological system for supporting agricultural subsidies in Slovenia. *Computers and Electronics in Agriculture*. 69: 92-99.